

Vroegmoderne tijd

In het begin van de vroegmoderne tijd begon de Europese overzeese expansie. Deze expansie kan in verband worden gebracht met verschillende factoren, onder andere met het sterker worden van het centrale gezag en met het ontstaan van een nieuwe wetenschappelijke belangstelling.

- 2p 6 Geef bij elke factor aan waardoor deze de overzeese expansie bevorderde.

De onderstaande voorbeelden van verzet in de Nederlanden tegen de politiek van de koning van Spanje staan in willekeurige volgorde:

- 1 De Staten-Generaal besloten tijdens een vergadering in Den Haag Filips II niet langer te erkennen als hun landsheer.
- 2 De Staten-Generaal staakten hun zoektocht naar een nieuwe landsheer.
- 3 Een groep edelen verzocht aan landvoogdes Margaretha de kettervervolging te matigen.
- 4 De Staten-Generaal sloten de Unie van Brussel, waarin zij de Pacificatie van Gent onderschreven.
- 5 Vertegenwoordigers van Gelderland, Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland en enkele grote Vlaamse en Brabantse steden ondertekenden de Unie van Utrecht.
- 6 Vertegenwoordigers van Hollandse steden kwamen bijeen in Dordrecht en herstelden Willem van Oranje in zijn functie als stadhouder.

- 2p 7 Zet deze voorbeelden van verzet in de juiste chronologische volgorde, van vroeger naar later. Noteer alleen de nummers.

Gebruik bron 3.

In dit pamflet wordt uiteengezet waarom Oranje in opstand is gekomen. De nadruk in dit pamflet ligt ergens anders dan in de propaganda die gericht is op de bevolking van de Nederlanden.

- 4p 8 Licht dit toe door:
- een punt te noemen waarin dit pamflet inhoudelijk overeenkomt met de propaganda in de Nederlanden **en** een punt te noemen dat in de propaganda in de Nederlanden veel minder wordt benadrukt en
  - twee politieke redenen voor Willem van Oranje te noemen om in Duitsland voor een andere nadruk te kiezen.

Twee gegevens over de Armada:

- 1 Het hoofddoel van de Armada was voor Filips II de invasie van Engeland.
- 2 Een Britse historicus schreef in de negentiende eeuw dat na de Engelse overwinning op de Armada: "de vlag van Engeland oppermachtig werd op zee en dat de Engelse kolonies geplant werden op de kusten van de Nieuwe Wereld".

3p **9** Licht deze twee gegevens toe door:

- aan te geven waarom het sturen van de Armada verband hield met het Engelse beleid in de Nederlanden en
- de belangstelling van deze Britse historicus voor de geschiedenis van de Armada te verklaren vanuit een kenmerkend aspect van de negentiende eeuw.

Gebruik bron 4.

Bij deze bron horen twee gegevens:

- 1 Engeland is in deze periode bang dat de Republiek een bondgenootschap met Frankrijk zal sluiten.
- 2 Stadhouders Maurits en landsadvocaat Van Oldenbarnevelt verschillen van mening over dit mogelijke verbond.

Door deze gegevens ga je twijfelen aan de betrouwbaarheid van het beeld dat Carleton van Hugo de Groot geeft.

3p **10** Licht je twijfel toe door aan te geven:

- zonder bron wat de positie van Carleton tegenover Van Oldenbarnevelt zal zijn geweest en
- met een verwijzing naar de bron of dit de beschrijving die Carleton geeft van Hugo de Groot heeft gekleurd.

Gebruik bron 5.

Uit het voorwoord van Maria Sybilla Merian blijkt dat verschillende kenmerkende aspecten van die tijd elkaar hebben beïnvloed.

- 3p **11** Toon dit aan voor het verband tussen de 'wetenschappelijke revolutie' en drie andere kenmerkende aspecten van haar tijd, telkens met een verwijzing naar de bron.

Gebruik bron 6.

In deze bron probeert Robespierre de kritiek te weerleggen op zijn beleid tijdens de Franse revolutie.

- 4p **12** Geef aan:
- om welke fase in de revolutie het hier gaat en
  - tegen welke kritiek Robespierre zich in de bron verzet en
  - welk argument hij tegen deze kritiek inbrengt en
  - welk politiek doel hij met deze uiteenzetting nastreeft.

Gebruik bron 6.

Er wordt wel beweerd dat dit citaat van Robespierre in de twintigste eeuw uiteenlopende politieke leiders als Stalin en Hitler kan hebben geïnspireerd.

- 2p **13** Geef de redenering waarmee deze bewering kan worden ondersteund.

Vroegmoderne tijd

---

bron 3

In 1568 verschijnt een pamflet in naam van Willem van Oranje. Het pamflet is oorspronkelijk in het Duits geschreven en richt zich voornamelijk tot de Duitse protestantse vorsten:

Het is overduidelijk dat Alva met zijn gruwelijke tirannie misbruik maakt van het bevel dat hij van Zijne Majesteit¹⁾ heeft gekregen. Hij doet dit tot schade en verderf van Zijne Majesteit, diens trouwe landen en de inwoners. Hij handelt uit eigen beweging en wordt gedreven door hebzucht en bloeddorstigheid. Zijn optreden is tegen de zin van Zijne Majesteit, die bekendstaat als een milde en goede koning, wiens hart en gemoed zo iets zonder twijfel nooit zal hebben verlangd. (...)

Het is gemakkelijk te begrijpen waar de Hertog van Alva met zijn hebzuchtige en bloeddorstige bedoelingen op uit is. Hij wil niet alleen ons en alle andere hoge heren en standgenoten, maar alle goedbedoelende lieden, edel en onedel, zonder enig onderscheid eer en leven ontnemen. En wel vanwege onze door God verleende aardse bezittingen. Bovendien heeft hij zich voorgenomen de paapse religie, afgoderij en gruwel aan iedereen op te leggen door de definitieve uitroeiing en onderdrukking van de rechtzinnige leer van het Evangelie. Zo wil hij ons brengen tot verlies van onze zielen en van het eeuwige leven (dat boven alle aardse goederen gaat).

noot 1 Met 'Zijne Majesteit' wordt koning Filips II bedoeld.

bron 4

Tijdens zijn conflict met landsadvocaat Johan van Oldenbarnevelt laat de stadhouder, prins Maurits van Oranje, ook een aantal medestanders van Van Oldenbarnevelt arresteren, onder wie de rechtsgeleerde en politicus Hugo de Groot.

De Engelse ambassadeur Dudley Carleton beschrijft op 25 januari 1619 het verhoor van De Groot (Grotius), waarbij hij aanwezig is:

Er is een zaal aangewezen voor de berechting van deze gevangenen, waar tapijten werden opgehangen en de zetels werden opgesteld als in een tribunaal. Toen Grotius deze ruimte aanschouwde (waar hij werd binnengeleid om verder te worden verhoord), was hij hogelijk verbaasd. Hij zei dat hij nu inzag hoezeer hij het bij het verkeerde eind had gehad toen hij veronderstelde dat hij en de anderen slechts voor enige tijd werden opgesloten om de prins van Oranje de gelegenheid te geven om orde op zaken te stellen in het land. Nu hij beseftte dat ze zouden worden berecht, viel hij op zijn knieën en smeekte met tranen in de ogen om mededogen voor hemzelf, zijn vrouw en kinderen. Alsof men hem op de pijnbank had gelegd, bekende hij vrijwillig alles wat men hem vroeg en beschuldigde hij enkele personen op wie geen verdenking rustte, onder wie sir Robert Hinderson, een kolonel van een der Schotse regimenten. Deze zou beter dan wie ook op de hoogte zijn geweest van Van Oldenbarnevelts intentie de soldaten trouw te laten zweren aan afzonderlijke provinciën in plaats van aan de generaliteit. Hierop werd kolonel Hinderson aan de ondervragers voorgeleid, maar hij kon weinig licht op de kwestie werpen.

bron 5

De Duitse kunstenares Maria Sybilla Merian (1647-1717) specialiseert zich in het tekenen van planten en insecten. In 1705 verschijnt in Amsterdam haar boek met kleurenprenten en beschrijvingen van insecten uit Suriname.

In het voorwoord van *Verandering der Surinaamsche Insecten* schrijft zij:

Ik heb mij vanaf mijn jeugd beziggehouden met de bestudering van insecten. Eerst begon ik in mijn geboortestad Frankfurt am Main met zijderupsen en later zag ik dat uit andere rupsen nog mooiere vlinders voortkwamen. Hierdoor verzamelde ik alle rupsen die ik kon vinden om hun gedaanteverwisseling waar te kunnen nemen. (...)
In Holland zag ik met verwondering welke mooie dieren men uit Oost- en West-Indië liet komen, vooral wanneer ik ze zag in de prachtige verzameling van de edele heer Nicolaas Witsen, burgemeester van Amsterdam en bewindhebber van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (...), en in vele andere verzamelingen. Maar hier zag ik niet hoe vlinders uit rupsen in poppen en zo verder veranderen. Dit heeft mij aangemoedigd (in 1699) een grote en dure reis te maken naar Suriname in Amerika (een warm en vochtig land), om daar mijn observaties voort te zetten.

bron 6

Op 25 december 1793 verklaart Maximilien Robespierre over de nieuwe revolutionaire regering waarvan hij zelf lid is:

De voornaamste zorg van de grondwettelijke regering is de vrijheid van de burger. Voor de revolutionaire regering is dat de publieke vrijheid. Onder een grondwettelijke regering is het vrijwel genoeg om de vrijheid van het individu te beschermen tegen misbruik door de staat. Onder een revolutionaire regering is de staat verplicht zichzelf te verdedigen tegen groepen die hem aanvallen. De revolutionaire regering is aan de goede burgers verplicht om de natie te beschermen. Aan de vijanden van het volk is zij slechts de dood verschuldigd.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.